

Gesztelyi Tamás

**Debrecen egyik 1956-os nyeresége:
rövid beszélgetés Szilágyi János Györggyel**

A tragikusan végződő 1956-os eseményeknek olykor pozitív következményei is voltak. Ezt határozottan állíthatjuk a debreceni ókortudomány esetében. A forradalmat követő új felsőoktatási politikának köszönhetően visszaállították az egyetemen az idegen nyelvi tanszékeket, köztük a latint is. Így jött létre Debrecenben a Klasszika-filológiai Tanszék, melynek vezetésére Gaál Lászlót hívták meg Karcagról, ahol a gimnázium igazgatója volt 1949-es nyugdíjba vonulásáig. Érdeklődési területe részint az indoeurópai nyelvészet, részint a latin költészet volt.¹ A Tanszékét 1963-ig vezette, amikor is Borzsák Istvánt nevezték ki a tanszék élére. Ha nincs az 1956 utáni megtorlás, bizonyosan erre sem került volna sor. Borzsákot ártalmatlan vélemény nyilvánítása miatt eltávolították az ELTE Ókortörténeti Tanszékének éléről, és az Egyetemi Könyvtárba száműzték. Az 1962-ben meghirdetett amnesztia tette lehetővé, hogy visszatérjen a felsőoktatásba, de persze nem Budapesten, hanem Debrecenben, ahol szükség volt a Klasszika-filológiai Tanszék szakmai erősítésére. Végül 1978-ig állt ennek a Tanszéknek az élén, és valóban új korszakot nyitott a történetében: megalapította az Acta Classicát, nemzetközi kapcsolatokat hozott létre és magasra emelte az oktatás színvonalát.²

A debreceni ókortudomány másik hasonló kaliberű gyarapítója közvetlenül 1956 után Szilágyi János György volt (1918–2016). Ő a Déri Múzeumba került, és bár rövidebb ideig volt jelen a város szakmai életében, de a Déri Múzeum antik anyagának tudományos feldolgozásában ez alatt is maradandó eredményeket ért el. Vele éppen 10 évvel ezelőtt, 2006-ban folytattam beszélgetést debreceni élményeiről, és most, 2016 januárjában bekövetkezett halálával szomorú aktualitást nyert ennek a közzététele.³

¹ Bővebben ld. Gesztelyi Tamás: Gaál László a klasszika-filológus, ill. Sárközy Miklós: Gaál László, az iranista. In: A Jászkunság tudósai 2. Szerk. Örsi Julianna. Szolnok 2015, 363–386.

² Bővebben ld. Imre Tegye: Erinnerung an István Borzsák. Acta Classica Debr. 44, 2008, 5–12.

³ Bár Szilágyi János György az interjú-készítő konkrét kérdéseire válaszolt, visszaemlékezése folyamatosságának biztosítása érdekében ezek közlésétől – egy-két kivételt leszámítva – eltekintettünk. Szerk.

– Szó sincs róla, hogy valaha is klasszika archeológusi ambícióim lettek volna. Világéletemben filológus akartam lenni, ezt is tanultam a Pázmány Péter Tudományegyetemen Kerényi Károly mellett. Végzésem után azonban nem nyílt lehetőségem rá, hogy ezen a területen helyezkedhessek el. Ebben a helyzetben akadtam össze jó barátommal, Dobrovits Aladárral, aki akkor a Szépművészeti Múzeumban dolgozott. Tüstént arra invitált, hogy menjek hozzájuk dolgozni. Tiltakoztam, mondván, hogy semmit sem értek a tárgyakhoz. Ő azonban megnyugtatót. Semmi gond, állította, elég, ha körberakom magam a tárgyakkal, közben pedig azt olvashatok, amihez kedvem van. Nem voltam abban a helyzetben, hogy egy ilyen ajánlatot visszautasíthattam volna. A bajok akkor kezdődtek, amikor az új múzeumi törvény értelmében minden nem hazai eredetű antik tárgyat a Szépművészeti Múzeumban kellett elhelyezni, és az így rohamosan gyarapodó gyűjtemény darbjait be kellett leltározni. Arra nem voltam hajlandó, hogy sületlenségeket írjak, el kellett hát mélyednem a tárgyak meghatározásában. Volt közöttük egy teljesen görögnek látszó váza, amely mégsem volt az. Hogy ennek vizsgálata hová vezetett, azt egy vaskos, néhány éve olasz nyelven megjelent monográfia tanúsítja.

– Persze ez nem jelentette azt, hogy vége szakadt volna a filológusi ambícióimnak. Hosszú időn keresztül végeztem a kettőt egymással párhuzamosan, bár kétségtelenül az archeológiára fordítottam több időt. Gyorsan beletanultam új szakmámba, ennek ellenére a filológia területén éreztem magam mindig biztonságosabban. Aztán be kellett látnom, hogy időm véges, jobban kell vele gazdálkodnom. 60 éves korom körül mondtam le a kettősségről, és fordítottam teljes figyelmemet a klasszika archeológia felé.

– Az egyetemi karrier nem csábított. Annak ellenére, hogy több ilyen ajánlatot is kaptam. Először 1950-ben hívtak Szegedre, hogy az addig ott oktató Trecsényi Waldapfel Imre helyét betöltsen, aki a budapesti egyetem Latin tanszékének élére került. Rövid ideig tanítottam ott, de a tanszéket nem vállaltam. 1967-ben, mikor Oroszlán Zoltán az ELTE Régészeti Tanszékének éléről nyugdíjba vonult, Mócsy András, az Ókortörténeti Tanszék vezetője felajánlotta nekem az utódlás lehetőségét, de elzárkóztam előle. Így azután ő maga pályázta meg, és el is nyerte az egykor Alföldi András vezette tanszéket. Nyugodtan akartam dolgozni, ami az egyetemen nehezen valósítható meg.

– A debreceni Déri Múzeumban 1957 júniusától 1958 szeptemberéig dolgoztam. Bűnöm az volt, hogy a forradalom idején munkahelyemen, a Szépművészeti Múzeumban bizonyos személyi változtatásokat javasoltam. Arra nem gondoltam, hogy a bukás után ezért bármiféle szankcióra lehet számítani. 1956 végén, amikor felajánlották nekem az újra létrejövő Klasszika-filológiai Tanszék vezetését a debreceni egyetemen, azt nem fogadtam el, mondván, hogy ott az én szakmai munkámnak a feltételei nincsenek biztosítva. Ez alatt elsősorban a

könyvtárra gondoltam. Alig telt el néhány hónap, és a kérdést már így tették fel nekem: a szombathelyi vagy a debreceni múzeumba megyek inkább a kötelező számúzetésbe? Debrecenre választottam, mert itt mégiscsak jobb a könyvtári feltételek, köszönhetően az egyetemnek.

– Debrecen jó emléket hagyott bennem, mert nyugodtan lehetett ott dolgozni. Múzeumi dolgozószobám a megyei pártbizottság épületére nézett, és mivel munkatárim azt gondolták, hogy engem onnan megfigyelés alatt tartanak, többnyire nem mertek bejönni a szobámba. Balogh István, akit 56 után fosztottak meg az igazgatói hivataltól, ha olykor látott, csodálkozva állapította meg, hogy én rendszeresen ott dolgozom. Mivel ott is laktam, reggelente gyakran pizsamában kezdtem el dolgozni, majd délelőtt átmentem a Bikába megreggelizni. Szálásomat egy darabig megosztottam Makay János fiatal régésszel, mígnem egy éjszaka két bőrkabátos alak ránk nem dörömbölt zseblámpával kezükben, és el nem vitték őt. Ő nem követett el semmit, apját viszont, aki vasúti tiszt volt, az akkor divatos szabotázs vádjával 8 évre ítélték. Azon a címen, hogy ilyen apának nem lehet tisztességes fia, kirúgták állásából, és 10 évig nem vették fel sehová. Végül Fitz Jenő, a közismerten humanista lélek, a székesfehérvári múzeum igazgatója vette magához.

– A múzeumon túl az egyetemmel volt leginkább kapcsolatom, ahová gyakran jártam, mert ott valóban viszonylag jól használható könyvtár volt. Ez elsősorban Láng Nándornak köszönhető, aki a Klasszika-filológiai Tanszék keretében jelentős klasszika archeológiai szakkönyvtárat hozott létre. A szakmai folyóiratok jelentős részét is megtaláltam vagy a tanszék, vagy az egyetem könyvtárában. Ott olykor meglátogattam Hermann József előadásait, amelyeket a vulgáris latinról tartott. Ő is száműzött volt Debrecenben, csakhogy – szemben velem – sztálinista elhajlás miatt.

– A múzeumba akkor néhány kiváló kolléga került, köztük Módy György, Julow Viktor – mindketten ugyancsak büntetésből. Velük, és még néhány egyetemi oktatóval, mint az irodalmár Bán Imrével, a néprajzos Gunda Bélával, a művészettörténész Kádár Zoltánnal és a klasszika-filológus Gaál Lászlóval, a Református Kollégiumból pedig Ötvös Jánossal baráti kört (*kruzsokot*) hoztunk létre, és minden szerda este a Bikában találkoztunk, és nagy beszélgetéseket folytattunk. Ötvös volt a vezetője a Kollégium múzeumi gyűjteményének, amelyben olyan érdekességek fordultak elő, mint egy szkíta tükör, egy bronzkori kard. De tartottam TIT-szabadegyetemi előadásokat is – amit akkor Péter Katalin és Rédl Károly szerveztek –, leginkább az etruszk művészetről.

– *Személyesen tapasztaltam, hogy a Déri Gyűjtemény antik tárgyainak kartonjain a feltűnően alapos leírások mind Professzor Úrtól származnak*

– Ezek a tárgyak, különösen a görög vázák és az etruszk bronzszobrok és bronztükrök kifejezetten érdekeltek, legtöbbjét publikáltam is a Déri Múzeum évkönyvében. Egy évig az évkönyvnek még a szerkesztője is voltam. Ekkor

írtam a pásztorbotok faragásairól, azazhogy úgy átdolgoztam egy ilyen témájú cikket, mintha én írtam volna. Megszerveztem a kiadvány cserekapcsolatait azal a céllal, hogy a múzeumban is használható könyvtár alakuljon ki. Ezzel komoly gondot okoztam az intézménynek, hosszú ideig a cserébe kapott küldemények felbontatlanul heverték, senkinek sem hiányzott, hogy foglalkozzon velük. Ehhez hasonló jelenség az egyetemi könyvtárban is lejátszódott akkor, amikor az akkori igazgató, Kovács Máté elérte, hogy 1952-ben a könyvtárat nemzeti gyűjtőhellyé tegyék. A kisnyomtatványok olyan mennyiségben érkeztek, hogy a könyvtárosok csak rezignált tanácsalansággal tudták szemlélni.

– *A debreceni egyetem Klasszika-filológiai Tanszékének egyik alapítója Láng Nándor volt. Tudvalevő, hogy ő alapvetően a klasszika archeológia iránt érdeklődött. Hogyan helyezed el őt a magyar tudománytörténetben?*

– Nagyra értékelem mind szakmailag, mind emberileg. Élete végén még módomban volt őt személyesen is megismerni. Helyzetemre célozva tréfásan jegyezte meg, hogy az övé éppen fordítva alakult: archeológusnak készült, és aztán filológiával kellett foglalkoznia. 1906-ban, amikor a Beöthy-féle egyetemes művészettörténet készült, ő írta bele a görög művészet történetét. Ez akkor a legmagasabb színvonalat képviselte. Később azonban Hekler Antal mellett, aki Münchenben A. Furtwängler tanítványa volt, a perifériára szorult. Hekler goromba és önhitt ember volt. Antik művészettel foglalkozó tanulmányai jelentősek voltak, de amikor a magyar középkori művészettel kezdett foglalkozni, teljesen tévútra jutott. Gondolkodása igen közel került a nemzeti szocializmushoz, temetésén 1943-ban koporsóját horogkeresztes zászlóval borították be. A sors iróniája, hogy az emlékére műveiből összeállított gyűjteményes kötetet és annak terjedelmes bevezetőjét a szelíd természetű Láng Nándor készítette el. Hekler oktatóként sem volt vonzó. Előadásai szónoklatok, prelegációk voltak. Egyetlen jelentősebb tanítványa Erdélyi Gizella volt, aki gyöngéd érzelmet táplált magában mestere iránt. Erdélyi a Régészeti Tanszék könyvtárosaként egy életem át a pannóniai domborműves köemlékekkel foglalkozott. Másik tanítványát, a tehetséges Láng Margitot (csak névrokona Láng Nándornak), aki vázafestéssel foglalkozott, nem kedvelte. Így lassan el is tűnt a szakmából.

– Részben Hekler miatt kezdett a 20-as évektől Láng Nándor Pannoniával foglalkozni. Másrésztől abban az időben az utazási lehetőségek nagyon beszűkültek. Legfeljebb Németországba lehetett menni. Így mind reménytelenebbé vált a klasszika archeológiával való foglalkozás, míg a pannóniai emlékek elérhetőek voltak. Láng a brigetiói Dolichenum gazdag leletanyagának publikálását követően tervezett egy korpuszt, mely valamennyi Dolichenus-emléket tartalmazta volna. Ebben végül is egy francia szerző, Merlat megelőzte. Ráadásul a magyarországi emlékek adatait ő továbbította a franciának.

– *Köszönöm a beszélgetést.*